

Jan Krukowski (Kraków)

Z pozadiecezjalnej działalności biskupów sufraganów krakowskich w drugiej połowie XVII wieku

Ordynariusze krakowscy z drugiej połowy XVII w. to także politycy lub dyplomaci. Przed otrzymaniem krakowskiej stolicy biskupiej piastowali urzędy kanclerskie lub podkanclerskie wielkie koronne. Biskupi krakowscy z racji posiadania Księstwa Siewierskiego ozdabiali swoje nazwisko tytułem książęcym. Z urzędu wchodził w skład senatu, zajmując w nim trzecie miejsce po arcybiskupach gnieźnieńskim i lwowskim. Wypełniając wiele funkcji politycznych poza diecezją, musieli mieć do pomocy sprawnych biskupów sufraganów. Biskupem sufraganem biskupów ordynariuszy Andrzeja Trzebickiego (1658–1679) i Jana Małachowskiego (1681–1699) był Mikołaj Oborski h. Pierzchała vel Roch (1611–1689).

Mikołaj Oborski, doktor praw promocji rzymskiej, od 1636 r. kapłan, do Krakowa przybył w tym samym roku, znalazł tu oparcie w stryju Tomaszu, który był sufraganem krakowskim. Na sufraganię krakowską zaproponował Mikołaja Oborskiego biskup ordynariusz Piotr Gembicki, miało to miejsce w 1657 r. Prowizję apostolską otrzymał 16 marca 1658 r., prekonizowany na biskupa laodycejskiego. Na biskupa konsekrowany został 4 sierpnia 1658 r. w kolegiacie św. Jana w Warszawie. Po śmierci biskupa Andrzeja Trzebickiego w dniu 28 grudnia 1679 r., został 5 stycznia 1680 r. jednogłośnie obrany przez kapitułę krakowską na administratora diecezji. M. Oborski zmarł 16 kwietnia 1689 r. w Krakowie, pochowany został w katedrze krakowskiej¹.

Biskupie funkcje pełnił M. Oborski 32 lata. Nie zamierzał robić kariery politycznej, odmówił też przyjęcia arcybiskupstwa lwowskiego, proponowanego mu w 1677 r. przez króla Jana III Sobieskiego. Zaabsorbowany był działalnością duszpasterską, stosunkowo mało udzielał się w życiu publicznym. Do jego zadań duszpasterskich należały m.in. wizytacje kanoniczne, wyświęcanie księży (wyświęcił ich 2992). Oprócz tego co roku odwiedzał rozrzucone na wielkim obszarze diecezji kra-

¹ J. Bieniarzówna, *Oborski Mikołaj h. Pierzchała vel Roch*, PSB, t. 23, s. 449–450.

kowskiej parafie. Wymiernym rezultatem tych odwiedzin, było poświęcenie 193 kościołów, 138 stałych ołtarzy, 342 dzwonów, 10 kaplic i 47 cmentarzy².

Janina Bieniarzówna w opublikowanym w *Polskim słowniku biograficznym* biografie M. Oborskiego zaakcentowała jego kontakty ze Śląskiem Górnym, wchodzącym w obręb diecezji krakowskiej³. Sufragan krakowski wypełniał też misje w archidiecezji gnieźnieńskiej i diecezji wrocławskiej. Miało to miejsce w 1680 r., kiedy był administratorem diecezji krakowskiej. Na terenie diecezji wrocławskiej poświęcił kościoły i stałe ołtarze, być może że zostały zaliczone przez odtwarzających biograf M. Oborskiego do tych, które odnoszą się do diecezji krakowskiej. O tych faktach nie informuje drukowana literatura odnosząca się do południowych części Wielkopolski, w XVII w. będących w administracji diecezji wrocławskiej, tworzących dekanat ostrzeszowski.

W XVII w. Ostrzeszów należał do diecezji wrocławskiej i dlatego biskupi wrocławscy wykonywali w mieście zwierzchnie prawa kościelne⁴. W XVI w. stał się siedzibą dekanatu, co nie znaczy, że proboszczowie ostrzeszowscy stawali się równocześnie dziekanami, np. ok. 1680 r. dziekanem był ks. Józef Nyci, proboszcz grabowski⁵. W 1638 r. wybudowano drewniane budynki klasztorne i gospodarcze bernardynom, które spalili – wraz z kościołem klasztornym – Szwedzi w czasie „potu”⁶. Na miejsce drewnianego wzniesiono klasztor i kościół murowany. W 1659 r. miała zapaść decyzja o tej budowie⁷. Budowa miała trwać w latach 1680–1740⁸. W V tomie, na karcie 110 *Liber ordinatum, consecrationis ecclesiarum, capellarum, altarium, immobilium portatiliu et calicium per Reverendissimum D. Nicolaum Oborski Dei et Apostolicae sedis gratia episcopum Laodicensem, suffraganeum, scholasticum, in spiritualibus vicarium et officialem generalem Cracoviensem anno Domini Millesimo Sexcentesimo Septuagesimo Tertio*⁹, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, znajduje się ważna zapiska dla początków odnowionego pobernardyńskiego kościoła w Ostrzeszowie. Pochodzi ona z 1680 r. i odnosi się do efektów działalności krakowskiego sufragana M. Oborskiego. W dniu 13 paź-

² Tamże, s. 449.

³ Tamże.

⁴ J. Nowacki, *Archidiecezja poznańska w granicach historycznych*, t. II, Poznań 1964, s. 469.

⁵ Z. Boras, *Ostrzeszów w okresie od XVI do XVIII w.*, w: *Dzieje Ostrzeszowa*, pod red. S. Nawrockiego, Kalisz 1990, s. 81.

⁶ *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. V, woj. poznańskie, z. 17, pow. ostrzeszowski, pod red. T. Ruszczyńskiej i A. Sławskiej, Warszawa 1958, s. 12. Zabudowania drewniane z fundacji Andrzeja Siewierskiego, starosty ostrzeszowskiego i Mikołaja Szyszkowskiego, sędziego wieluńskiego zostały spalone w 1656; K. Jodłowski, *Zabytki Ostrzeszowa*, w: *Dzieje Ostrzeszowa*, s. 385.

⁷ M. Perliński, *Wspomnienia o mieście Ostrzeszowie, bliższej jego i dalszej okolicy*, Ostrzeszów 1920, s. 86.

⁸ *Katalog zabytków sztuki*, t. V, z. 17, s. 12, że budynki wzniesione w latach 1680–1740 z fundacji szlachty powiatu ostrzeszowskiego, odnowione zostały gruntownie w latach 1939 i 1948; K. Jodłowski, *Zabytki Ostrzeszowa*, s. 285.

⁹ W tytule tej księgi rękopiśmiennej wymienione zostały tytuły i godności posiadane przez M. Oborskiego w 1673 r.

dzielnika 1680 r. przybył on do Wieruszowa (był tam do 14 października), należącego do archidiecezji gnieźnieńskiej, każdego następnego dnia przenosił się do innego miasta i wsi wykonując ważne czynności duchowne. Działal nie na terenie swojego biskupstwa, ale obcych, musiał na tę działalność uzyskiwać licencję od prawowitych biskupów ordynariuszy. W diecezji gnieźnieńskiej była to licencja od arcybiskupa Jana Stefana Wydźgi (zm. 6 września 1685), arcybiskupa w latach 1679–1685, kanclerzego wielkiego koronnego od 1677 r., autora dzieł historycznych¹⁰, a we wrocławskiej kardynała Fryderyka von Hessen Darmstadt (1616–19 II 1682), biskupa wrocławskiego w latach 1672–1682, który początkowo dążył do wyłączenia diecezji wrocławskiej z metropolii gnieźnieńskiej, lecz później odstąpił od takiego zamiaru¹¹.

W dniach 15–17 października 1680 r. konsekrował kościoły i ołtarze na terenie dzisiejszego powiatu ostrzeszowskiego, a wtedy dekanatu ostrzeszowskiego diecezji wrocławskiej. Pierwsza informacja archiwalna odnosi się do kościoła pobernardyńskiego pod wezwaniem św. Michała Archaniola w Ostrzeszowie: *Idem Perillustris et Reverendissimus Dominus die 15 Octobris in oppido Ostrzeszow diaecesis Vratislaviensis de licentia Eminientissimi Sacrae Romanae Ecclesiae cardinalis landgravii de Haessia, episcopi Vratislaviensis, consecravit ecclesiam conventualem Fratrum S. Francisci de Observantia in honorem S. Michaelis Archangeli. Altaria fixa tria. Maius in SS. Michaelis¹² et Francisci¹³. 2dum in B M V¹⁴ et S. Josephi. 3tium in SS. Antonii de Paduae¹⁵ et Rochi honorem. Reliquias in eius ut supra inclusit.*

W drukowanej literaturze poświęconej Ostrzeszowowi, miastu i powiatowi, autorzy na temat konsekracji pobernardyńskiego kościoła powtarzają wiadomość, że dokonano jej 4 września 1741 r. i miał to uczynić ówczesny biskup wrocławski. Taka informacja znajduje się w dwudziestowiecznych publikacjach m.in. księdza Michała Perlińskiego z 1920 r.¹⁶, jak również o siedemdziesiąt lat młodszej pracy

¹⁰ M. Kosman, *Miedzy oltarzem a tronem. Poczet prymasów Polski*, Poznań 2000, s. 175–177. Autor zwraca uwagę, że arcybiskup gnieźnieński J.S. Wydźga nie interesował się sprawami kościelnymi, wszystko załatwiał korespondencyjnie, poprzez administratorów i wysłanników (s. 176). Być może dlatego znalazł się w Wieruszowie bp M. Oborski.

¹¹ W. Urban, *Zarys dziejów diecezji wrocławskiej*, Wrocław 1962, s. 193–194.

¹² Umieszczony w ołtarzu głównym pobernardyńskiego kościoła w Ostrzeszowie obraz przedstawiający św. Michała Archaniola przypisuje się malarzowi Franciszkowi Leksyckiemu (1600–1668). Miał on wykonać wszystkie obrazy do pierwotnego kościoła bernardynów w Ostrzeszowie; K. Jodłowski, *Zabytki Ostrzeszowa*, s. 388.

¹³ Zachował się obraz św. Franciszka w sukience drewnianej, datowany w *Katalogu zabytków sztuki*, t. V, z. 17, s. 13 na XVII/XVIII w. Z tego zapisu wnosić można, że pochodzi chyba z drugiej połowy XVII w.

¹⁴ Obraz Matki Boskiej w lewym bocznym ołtarzu w sukience drewnianej jest datowany w *Katalogu zabytków sztuki*, t. V, z. 17, s. 13 na XVII/XVIII w. Z tej informacji wynikać może, że powstał chyba w drugiej połowie XVII w.

¹⁵ Obraz św. Antoniego Padewskiego w sukience drewnianej, datowany w *Katalogu zabytków sztuki*, t. V, z. 17, s. 13 na XVII/XVIII w., tak jak poprzednie mógł powstać w drugiej połowie XVII w.

¹⁶ M. Perliński, *Wspomnienia o mieście*, s. 86.

zbiorowej pod redakcją Stanisława Nawrockiego¹⁷. O tym, że konsekracji miał dokonać 4 września 1741 r. biskup sufragan wrocławski Elias Daniel Sommerfeld (1681–1742), informuje umieszczony nad chórem muzycznym napis z XVIII w., być może wykonany przez malarza Antoniego Ignacego Linke, który w 1740 r. wykonał późnobarokową polichromię w bernardyńskim kościele. Z krakowskiego źródła wynika, że konsekracji dokonano prawie 61 lat wcześniej, trzeba ją przenieść na 15 października 1680 r. Ważna jest też i dalsza treść cytowanego zapisu, że biskup M. Oborski konsekrował trzy ołtarze, gdy w drukowanej literaturze podaje się nieprecyzyjnie, że obrazy w ołtarzach bocznych Matki Boskiej i św. Antoniego, w sukienkach drewnianych, powstały na przełomie XVII i XVIII w.¹⁸

16 października sufragan krakowski był we wsi Bukownica, a więc w pobliżu Grabowa nad Prosną. Znajduje się tam kościół parafialny pod wezwaniem św. Filipa i Jakuba Apostołów, wzmiankowany w 1480 r. *Idem 16 Octobris in villa Bukownica diaecesis Vratislaviensis de licentia eiusdem Emminentissimi cardinalis consecravit ecclesiam parochialem in honorem S. Jacobi Minoris Apostoli. Altaria fixa tria. Maius in S. Jacobi et B M Scapularis*¹⁹. *2dum in S. Angeli Custodis*²⁰. *3tium in Passionis Domini Nostri Jesu Christi honorem*²¹. *Reliquias ut supra inclusit*. Wiadomo, że był tu kościół drewniany z 1657 r., na pewno ta informacja odnosi się do tego kościoła. Obecny kościół murowany został wzniesiony w 1721 r. staraniem ks. Wojciecha Bączyńskiego na miejscu poprzedniego drewnianego.

W Grabowie nad Prosną znajduje się do dziś barokowy kościół pofranciszkański z przylegającym skrzydłem budynków poklasztornych. Kościół został zbudowany w latach 1642–1652, konsekrowany w 1658 r. Kataklizmy z drugiej połowy XVII w. nie ominęły miasta, np. w 1662 r. miał miejsce pożar, ucierpiały też i zabudowania kościelne²². Należało je przywrócić społeczeństwu, dokonał tego formalnie biskup M. Oborski w dniu 17 października 1680 r.: *Idem die 17 Octobris in oppido Grabow diaecesis Vratislaviensis de eadem licentia consecravit ecclesiam Fratrum S. Francisci Conventualium in honorem Assumptionis B M V. Altaria fixa quinquae. Maius in Assumptionis B M V*²³. *2dum in Rosarii B M V*²⁴. *3tium in Transfigurationis*

¹⁷ K. Jodłowski, *Zabytki Ostrzeszowa*, s. 385.

¹⁸ *Katalog zabytków sztuki*, t. V, z. 17, s. 13 informuje, że kościół pod wezwaniem św. Michała Archanioła został wzniesiony po 1680 r., a poświęcony w 1741 r. Jest to więc błędna informacja; zob. K. Jodłowski, *Zabytki Ostrzeszowa*, s. 387.

¹⁹ *Katalog zabytków sztuki*, t. V, z. 17, s. 2, że w ołtarzu głównym obecnie znajduje się obraz Matki Boskiej Częstochowskiej w sukience metalowej.

²⁰ Tamże, t. V, z. 17, s. 2, że w bocznym ołtarzu jest obraz Anioła Stróża w sukience metalowej.

²¹ Tamże, t. V, z. 17, s. 2, że w bocznym ołtarzu znajduje się obecnie obraz Ukrzyżowania z w. XIX.

²² Kościół został zniszczony pożarem w 1715 r., odbudowany w latach 1733–1741, wieża nieco później; istnieje do dziś.

²³ Tamże, t. V, z. 17, s. 4, że w głównym ołtarzu rokokowym, z lat 1751–1752, retabulum z obrazem barokowym Matki Boskiej Śnieżnej. W bocznych sześciu ołtarzach mają być barokowe obrazy.

²⁴ Nie ma dziś takiego obrazu; tamże.

*Domini Nostri Jesu Christi*²⁵. 4^{tum} in S. Francisci²⁶. 5^{tum} in S. Antonii de Padua honorem²⁷. Reliquias in eis SS. Gregorii, Candidi, Maximi et Vitalis MM. inclusit.

Biskup M. Oborski w październiku 1680 r. był w trzech diecezjach. Miał wtedy 69 lat, a podróżował w trudnych warunkach. Najdłuższy odcinek drogi, który pokonał w ciągu jednego dnia to z Wieruszowa do Ostrzeszowa (ponad 40 km), najkrótszy z Bukownicy do pobliskiego Grabowa nad Prosną. Wykonywał to wszystko, do czego przywykł w diecezji krakowskiej. Dzięki zachowanemu sprawozdaniu, a w tym przyczynku zacytowanemu, można nie tylko poprawić dotychczas publikowane informacje odnośnie konsekracji kościołów i stałych ołtarzy, ale znacznie wzbogacić wiedzę o ich wystroju, ustalić kiedy i jakie obrazy (i rzeźby) zostały wykonane. Z konsekrowanych przez niego kościołów zachował się ten w Ostrzeszowie, a w nim ołtarze, natomiast polichromia wykonana w 1740 r. została niestety przemalowana w czasie ostatniej konserwacji (być może w 1964 r.). W Bukownicy i Grabowie kościoły wybudowano w pierwszej połowie XVIII w., ale część dochowanych obrazów pochodzi z wystroju ołtarzy, które w 1680 r. poświęcił biskup M. Oborski.

²⁵ Nie ma dziś obrazu Przemienienia Pańskiego; tamże.

²⁶ Obecnie są dwa obrazy św. Franciszka: stygmatyzacji św. Franciszka i św. Franciszka otrzymującego odpust; tamże.

²⁷ Obecnie w kościele są obrazy św. Antoniego z Dzieciątkiem, Wizji św. Antoniego oraz św. Pustelnika; tamże.